

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Mes – ne sraigteliai

Esu tikra slunkė ir mažai kur išsijudinu, ypač į kokius nors viešus beigi labdaringus renginius, kuriuose daug entuziazmo. Bet kai patyriau (socialinių tinklų dėka, žinoma), kad gruodžio 9 d. organizuojama mokytojų palaikymo akcija „Paskutinis skambutis“, pasakiau sau – jeigu neisiu, tai būsiu ne žmogus, o šlamštas. (Tai, beje, Junatano Liūtaširdžio žodžiai iš vienos mėgstamiausių vaikystės knygų, A. Lindgren „Broliai Liūtaširdžiai“).

Tiesą pasakius, ne tik mokytojams, o ir apskritai visiems sąmoningiems Lietuvos piliečiams atsibodo, kad valdžia laiko juos sraigteliais, su kuriais nereikia nei kalbėtis, nei tartis, nei išklausti jų, nei suprasti. Užsukai, užveržei – ir eik, sraigteliai, judėk, suk mašiną. Kaip tau gyventi ir ką galvoti, kas tau tinka ir kas netinka, dėl ko verksti ir dėl ko juoktis – nustatysime mes. Na jau ne, ponai. Mes ne sraigteliai, o jūs – ne tie didieji mechanikai, kurie reguliuoja gyvenimo kryptį.

Turėtumėt gi pagaliau suprasti, kad žmogus ne vien duona gyvas. Kad jam gyvybiškai – kaip oro – reikia savivertės, savigarbos. Kad jis nebegali būti žeminamas ir negerbiamas. Ir pagaliau netgi ne pinigai svarbiausia – pakels tą alga ar nepakels. Svarbiausia, kad su mokytojais būtų kalbama, ir kalbama konstruktyviai, protingai, kaip su žmonėmis, išklausti juos ir tartųsi dėl bendrų darbo gairių. Buvusi ministrė, kaip teigė vienas iš mitinge kalbėjusių dalyvių, su streikuojančiais ir Švietimo ir mokslo ministerijoje nakvojančiais mokytojais kalbėjosi būtent kaip su sraigteliais, visiškai nesuvokdama situacijos, reaguodama neadekvačiai (tiesą pasakius, atrodo, kad p. Petrauskienė apskritai nusileido iš kosmoso ir žmogiški jausmai jai svetimi). Bet gal kitaip ir būti negali, kai daugiau nei dvidešimt metų švietimo reforma ne vykdoma, o imituojama, o mokytojai ir mokiniai tampa šių eksperimentų aukomis. Ir, žinoma, valdininkai ir reformuotojai niekad nenusileis iki tokio lygio, kad paaiškintų, kodėl jie taip daro, kam, kokia iš to bus nauda ir ar apskritai ta nauda bus. Ir gal kad esama kitokių, paprastesnių ir efektyvesnių kelių bendrajam gėriui pasiekti.

Žmonės, kurie dalyvavo mitinge, nė iš tolo nebuvo panašūs į sraigtelius. (Nors, žinoma, atsirado vienas kitas „smagratis“, girgždantis ne į temą). Ir aš vėl – kaip ir prieš gerus metus, mitinge „Laisvė rokenrolui“ – džiaugiasi, kad matau aplinkui tiek šaunių, protingų, humoro ir geros nuotaikos nestokojančių žmonių. Koks puikus bendrumo jausmas!.. Ir dar, žinoma, tas sveikas humoras – kai pasišaipai iš fb tulžimi trykstančių sąmokslo teorijų mėgėjų, kuriems amžinai vaidenasi, kad už viso šito kažkas stovi, kažkas rezgama, kažkas jau čia nutiks...

Žinoma, kad nutiks. Kaip sakė klasikas – negali taip būti, kad nieko nebūtų. Protingas pjaus savo derliaus vaisius, o kvailys liks musę kandęs.

Užtat ir toliau tegu mus vienija sveikas protas ir humoras, o ne sąmokslo teorijos. Pastarosios laisvam ir save gerbiančiam piliečiui nereikalingos, nes skirtos ne žmogaus savivertei ir gyvenimo gerovei kelti, o kontroliuoti ir manipuliuoti nekritiškos minios instinktais.

Algimantas Kezys. Society's Man

LAPAS

*Iš juodos šakelės, iš anapus
Į pasaulį žengia žalias lapas.*

*Palytėtas lengvo dievo rankų,
Lapas plaukia per didžiulį dangų.*

*Jis teturi lūpas ir akis.
Mums jo lūpos tiesą pasakys:*

*Pažiūrėk, koks didelis dangus,
Būk kaip lapas, nors tu tik žmogus.*

Henrikas Radauskas

Renata Šerelytė

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2018 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuviybės puoselėjimas pasaulyje“

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Mes – ne sraigteliai • 2-as psl. Perpetua Dumšienė. Lietuvių ir kultūros puoselėtojai lietuviškoje mokykloje Baltarusijoje (4) • 3-as psl. Astrida Petraitytė. Ir Adventas pažeria dovanų... • 4-as psl. Aldona Ruseckaitė. „Kad pakiltų apmirusi siela...“ • 5-as psl. Algis Vaškevičius. Iš Paryžiaus – į Kauną: pirmąkart surengta didžiulė retrospektyvinė Prano Gailiaus darbų paroda • 6-as psl. Ona Voverienė. Mokslininko paminklai Lietuvos prisikėlimui ir tautos pasipriešinimui • 7-as psl. Ieva Marija Mendeikaitė. Oliverio Sackso kūryba ir gyvenimas • 8-as psl. Kultūros kronika/ Laiškai

Kitame numeryje: Nepapasakotos didžiųjų tremčių istorijos • Metų knygos. Gintaras Bleizgys. Xeranthemum

Redaguoja Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com • Maketuoja Jonas Kuprys

Teresė su Peleos moterimis, šalia sėdi M. Kruopienė

Lietuvybės ir kultūros puoselėtojai lietuviškose mokyklose Baltarusijoje (4)

Perpetua Dumšienė

Ťesinys. Pradžia 2018 m. lapkričio 24 d. „Kultūroje“

Galima tik stebėtis, kad tai dar ne viskas – Angelė sekmadienio rytais gieda Vilniaus Arkikatedros bazilikos parapijiniame chore. Šio choro pradžia buvo sumanyta monsinjoro Kazimiero Vasiliausko. Monsinjoras nuo pirmųjų šventovės atgavimo metų, kai tik tapo Katedros klebonu, sumanė parengti apie 30 žmonių, kurie mišių metu giedotų liaudiškas giesmes. Žmonės vėliau ir patys tiems giedotojams po truputį pritarė. 1991 metais imtos giedoti visiems praktikuojantiems katalikams gerai žinomos populiarios bažnytinės giesmės. Prieš šventas mišias Katedroje vykdavo nedidelės repetitijos. Vadovauti šiam giesmininkų būriui monsinjoras pakvietė vargonininką Petrą Bagdonavičių. Mišių metu giedant vargonais grojo vienas žymiausių Lietuvos muzikų Bernardas Vasiliauskas.

1992 metais giesmininkai buvo užkelti prie vargonų su sąlyga, kad būtų tęsiamas liaudiškas giedojimas. Monsinjoras sugalvojo ir choro pavadinimą – Katedros parapijinis choras. Taigi monsinjoras buvo šio choro pradininkas, įkūrėjas, krikštatėvis ir globėjas. Mylėjo jis chorą, o choras mylėjo jį. Visose choro šventėse, o ypač muzikos globėjos šventos Cecilijos dieną, monsinjoras rasdavo laiko paklausti choro, išgerti su choristais puodelį arbatos, šmaikščiai pajuokauti. Monsinjoro šviesa, kai jis laikydavo Mišias, pasiekdavo ir giedančius prie vargonų.

Angelė Valienė mėgsta kartoti šv. Cecilijos – muzikos globėjos – ištarę: „Muzika – tai didžiausias gėris, kurį pažįsta mirtingieji“. Visus muzikuojančius vienija muzika, daina ir nesenstančių sielų artumas.

Jėgų ir entuziazmo Angelei suteikia ir mylima šeima. Tėvai visus vaikus skatino domėtis knyga, kultūra, menu. Valių šeimai pavyko atskleisti ir ugdyti visų trijų vaikų talentus. Eglė Valytė – muzikinio profilio dramaturgė, baigusi Lietuvos muzikos akademijos Teatro ir kino fakultetą. Dirbusi nacionaliniame dramaturgijos teatre, Operos ir baleto, Vaidilos, Oskaro Koršunovo, „Raganiukės“, „Elfų“ teatre. Rasa – choreografė, vadovaujanti vaikų muzikos mokyklai Nidoje, taip pat sukūrusi Nidos tradicinių šokių kolektyvą „Kalnapušė“ – Pamario krašto dviasia ypatinguose šokuose, o juos atlieka šeimų poros. Sūnus Vytautas Zalburgas „Mozerteum“ studijavo penkerius

metus chorinį dirigavimą, sėkmingai baigęs muzikos studijas Austrijoje dirba Klaipėdos muzikiniame teatre chorvedžiu. Šiuo metu Valys Klaipėdoje yra įkūręs „Vaikų operos studiją“. Ruošia jaunuosius talentus. Neatsilieka nuo savo mamos nei darbų gausa, nei pedagoginiu talentu – Neringos meno mokykloje – muzikos teorijos, solfedžio, fortepijono mokytojas. Nidos moterų choro „Smiltatė“ vadovas. Visa muzikali Angelės Valienės šeima dalyvavo Lietuvos šimtmečiui skirtoje dainų šventėje Vilniuje.

Kai mokytojos asmenybė tokia šviesi, muzikali, visa šeima kūrybiška, tai mokiniams ji gali labai daug duoti. Ir mokiniai tai jaučia.

Mokinių ir kolegų atsiliepimai apie mokytojos Angelės Valienės darbą

Retai tenka matyti tikrai laimingą žmogų, bet Angelę gyvenimas tikrai apdovanojo – ji ne tik gabi ir gera mokytoja – ji ir mylima mokytoja.

Kolegė lituanistė Vanda Kiudulienė apie Angelę: „Esu stebėjusi kelias atviras A. Valienės lietuvių kalbos ir literatūros pamokas. Jos vedamos pamokos

stebina savo kūrybiškumu ir erudicija, pačių naujausių metodinių naujovių naudojimu. O svarbiausia – pamokos diegia moksleiviams pačias aukščiausias vertybes; meilę Tėvynei, meilę gimtajai kalbai, skatina mokinius mąstyti, patiems naudoti kūrybines galias.

Angelės sukurti švenčių scenarijai nesikartoja, juose nėra šabloniškumo, tuščių bereikšmių žodžių, kiekvienas žodelis, pauzė yra giliai permąstyta, atsijotas, turintis gilią prasmę. Mokiniai mokomi taisyklingos tarties, kalbos kultūros, mokomi kūrybiškai interpretuoti kiekvieną eilėrašį, prozos ištrauką. Mokytoja kartu su mokiniais gramatikos taisyklių mokymui net ir dainėles apie taisykles padainuoja. Todėl jos pamokos visados pasiekia tikslą.”

Juodšilių abiturientų vardu – Vida Jančiauskienė: „Ji surasdavo mus, kai būdavo sunku ir atsilausdavo mūsų skausmo kaip duonos riekelės. Jos akyse blykstelėdavo džiaugsmas, kai džiaugėmės mes. Apsisprendimo akimirka ji nejučia atsistodavo šalia ir patardavo. Likimas mums lėmė pažinti ją, būti su ja. Gal todėl pati pasirinkau mokytojos kelią, gal todėl dabar galime didžiuotis, kad visi išaugome dorais, dvasingais žmonėmis.

Mokytoja turi išsaugojusi mokinių rašinius su jai skirtais linkėjimais, kai kuriuos yra publikavusi ir savo knygoje ‘Ačiū už gyvenimą kartu’.”

Miela Mokytoja,

Brangiausioji Mokytoja Valiene, kai Jūs atėjot šiais metais į mokyklą, mūsų niūri pilka mokykla nušvito. Aš pati pradėjau dažniau eiti į mokyklą, nes žinojau, kad ten yra Žmogus, kuris visada padės bėdoje ir išklausys mane. Pati nežinau kodėl, bet kai Jus pamatau ir diena nušvinta visokiausiomis spalvomis.

Labai užjaučiu Jus dėl vyro mirties, pati žinau, ką reiškia netekti brangiausio žmogaus. Neliūdėkit, nes manau, kad Jūsų amžinatilį vyras nenorėtų, kad Jūs liūdėtumėt. Mes padėsime Jums išverti šį Jums negerą laikotarpį. Jūs pati geriausia ir nuostabiausia mokytoja pasaulyje. Jūsų mokinė Julita.

Nuo Vilniaus iki Rimdžiūnų – per 70 kilometrų, laiką gaišinantys valstybinės sienos (ir išorinės Europos sąjungos sienos) pervažiavimo formalumai. Visai darbo savaitei mokytoja Angelė išvyksta į Rimdžiūnus, į Baltarusiją, o savaitgaliais grįžta į Vilnių. Iš ankstesnių pasakojimų jau žinome, kad Vilniuje savaitgaliais chorų repetitijos, koncertai, knygos ...

Štai tokie mokytojai ir nusipelno visuomenės pagarbos.

Nukelta į 3 pl.

Teresė Povilaitytė su Peleos mokyklos mokiniais, 1971

Atkelta iš 2 psl.

„Mokytutė“ Teresė Pelesoje

Kai straipsnis jau buvo beveik baigtas, gavau papildomų žinių apie dar vienos mokytojos – lituanistės Teresės Povilaitytės (Frankienės) darbą kitoje Baltarusijos lietuviybės saloje – Pelesoje, Peleos mokykloje. Teresę buvau kuriam laikui pametusi iš akiračio, o juk tai irgi mano bendrakursė. Skubėjau užrašyti labai įdomų jos pasakojimą. Galima jį laikyti šio straipsnio teminiu tęsiniu.

Teresė šiuo metu gyvena Vilniuje. Mano paprašyta ji prisiminė savo mokytojavimo metus Pelesoje tuo laikotarpiu, kai Lietuva dar buvo SSSR sudėtyje. Tuo metu lietuviybės darbas buvo ypač sudėtingas, kupinas slaptų liaudies diplomatijos vingių, o viešumoje iš viso mažai kam ir žinomas.

Teresė Povilaitytė 1968–1969 metais Pelesoje atliko pedagoginę praktiką. Tuo metu pedagoginę praktiką Vilniaus universiteto lituanistų kursas atliko įvairiose mokyklose. Akivaizdu, kad tam tikros patriotiškai nusiteikusios žmonių grupės buvo daroma įtaka ir buvo sutarta globoti ir lietuviybę puoselėjančias mokyklas Baltarusijoje arba tokias kaip Marijampolio mokykla Vilniaus rajone, į kurią buvo sudarytos galimybės patekti mokiniams iš Baltarusijos žemių.

Marijampolyje pedagoginę praktiką atlikau ir aš kartu su kurso drauge poete Onute Baliukonyte. Kasdien važinėdavome iš Vilniaus į Marijampolį specialiai tam reikalui skirtu autobusu iš Vilniaus, važinėdavo ir visi mokytojai, išskyrus tuos, kurie prižiūrėjo mokinių bendrabutį. Dirbti buvo labai įdomu, tuo metu mokėme užsienio literatūros kurso, 10-toje klasėje buvo gal 8 mokiniai, tad dėstydamas įdomiai galėjome visiškoje tyloje girdėti net pavasarį prabudusios musės skraidymą, taip susikaupe mokiniai klausydavosi.

Teresės patirtis Pelesoje buvo daug įdomesnė. Ji pasakoja, kad nuvykus pedagoginės praktikos į Pelesą, taip užsnigo, kad ji apie savaitę negalėjo pasiekti nei mokyklos, nei prisistatyti į rajono švietimo skyrių. Pagaliau atvažiavo traktorius ir ilgai stumdė sniegą, o mokytoją ir jos pakeleivius kažkas paskui traktorių ilgai ir nuobodžiai trūkdami vežė kariško tipo viliuku (to meto sovietinis džipas) iki autobuso stojimo vietos Rodunioje. Reikėjo skubėti, nes autobusas į rajono centrą Varanavą važiuodavo kartą per dieną. Kai rajono švietimo skyriuje dokumentai buvo sutvarkyti, autobuso jau nebuvo, kelio atkarpą pavežė atgal veterinarijos gydytojas, o paskui naktį per pusnis, per miškus jaunoji studentė dar brido apie 10 kilometrų.

Teresė prisimena, kad mokiniai ją labai mylėjo ir pavadino labai savišku, kitur negirdėtu vardu „Mokytutė“ (suprask – mokytoja). Atlikusią praktiką studentė ėmė kalbinti likti Pelesoje mokytojauti. Teresė pasakoja, kad pas Vilniaus universiteto rektorių matematikos profesorių Kubilių ją lydėjo garsusis Peleos ir lietuviybės globėjas gamtininkas profesorius Tadas Ivanauskas ir jo patikėtinė Vilniuje, žymi lietuviybės diplomatė Birutė Federavičienė. Jų įkalbėtas rektorius Teresę pervedė į universiteto neakivaizdinį skyrių ir išleido Peleos rusiškoje septynmetėje mokyti lietuvių kalbos. Taip ir dirbo iki 1971 metų. Gyveno pas šeimininkus nelabai toli nuo mokyklos, bet reikėdavo vaikams mokyti dar ir netoli esančiame kaime. Iki to kaimo eidavo ir atgal grįždavo pėsčiomis. O iki

nakties vėlumos rašydavo diplominį darbą „Peleos tarmės ypatybės“.

Turėjo Mokytutė Teresė ir kitokių lietuviybės reikalų. Vaikščiodavo po kaimus pas žmones ir užsakinėdavo jiems lietuviškus laikraščius. Už laikraščius sumokėdavo pati, nes iš Lietuvos tam reikalui gaudavo pinigų. Žinoma, ne per oficialias institucijas – pinigų surinkdavo iš aukotojų Birutė Federavičienė, o aukoti suagituodavo profesorius Tadas Ivanauskas. Tik skirtingai negu JAV, aukotojams niekur oficialiai nebuvo dėkojama, jų sąrašai neskelbiami. Prisimena, kad tada teko bendrauti ir su garsiąja Peleos lietuviybės puoselėtoja Marija Kruopiene. Dažnai Teresė pas ją lankydavosi ir apie gyvenimą bei darbus kalbėdavosi. Pastebėjo, kad vaikščiančias po kaimus spaudos reikalais mokytojas vis lydėdavo viliukas, o jame – „angelai sargai“ iš KGB. Žinodamos, kad jas seka, mokytojos stengdavosi lankyti žmones sutemus. Žmonės bijodavo net ir už dyką užsakomos spaudos, nes sužinoję apie skaitomus lietuviškus laikraščius vietiniai valdininkai atimdavo arus (kolūčio skirtą 30 arų pasodybinį sklypą), išmesdavo iš darbo.

Tuo metu į Pelesą pas Kruopienę atvažiuodavo nemažai inteligentų. Atvažiavęs Tadas Ivanauskas aplankė ir Teresę jos nuomojamame bute Pelesoje, kalbėjosi. Vasarą visus Peleos krašto globotojus, geradarius, mokytojus ir jaunuolius iš Peleos ar Gervėčių krašto, studijuojančius Lietuvoje, profesorius pakvietė į savo sodybą prie Kauno Obelynėje. Tai buvo gražus inteligentų pasibuvimas – pokalbiai, pasivaikščiavimai, vaišės, bendravimas.

Kol profesorius Tadas Ivanauskas buvo gyvas, tai jis savo lietuviybės puoselėtojų skriausti neleido, nes buvo įtakingas ir palaikė ryšius su palankiais žmonėmis, o kai jis 1970 metais mirė, tai reikalai pakrypo blogesne linkme. Kliuvo ir į Lietuvą grįžusiai Teresei. 1971 metais Teresė grįžo į Lietuvą, dalyvavo kraštotyros veikloje, nuvyko į Kernavėje organizuojamą Rasos ir Saulės šventę. Ir iš karto buvo iškviesta pokalbiui į namus prie Lukiškių aikštės. Ten saugumiečiai ne tik klausinėjo apie Kernavę, bet iš šalčiaus ištraukė storiausią jos bylą, kur buvo ir darbai Pelesoje suregistruoti. Vis bandė išgauti – ką veikė su Peleos lietuvinioja Kruopiene, kas iššovė Kernavėje Lietuvos vėliavos spalvų raketą. Klausinėjo pasikeisdami net 5 valandas. Teresė taip atsakinėjo, kad saugumas suprato iš jos naudos negausiantis. Tuo metu buvo triuškinamos visos kraštotyros ir lietuviybės organizacijos.

Visgi lietuviybės darbai nenutrūko, nes liko gyvi profesorius Ivanausko darbai sekėjai. Viena jų buvo Birutė Federavičienė. Būtent ji paskatino iš Peleos grįžtančią į Vilnių Teresę parvežti į Lietuvą keturias savo mokines ir įtaisyti Vilniuje į internatą su pilnu išlaidų ir lietuvišką mokyklą, o ir vėliau globoti tas mergaites iki profesijos įgijimo. Taip Teresė Povilaitytė tapo Birutės Federavičienės pagalbininke ir patikėtine Vilniuje. Dar daugeliui Peleos ir Gervėčių krašto jaunuolių sutelkto mis pastangomis padėjo Lietuvoje mokyti. Federavičienė nurodydavo – ką ir kaip daryti, su kuo tartis, o Teresė praktiškai įvykdėdavo.

Norėdami plačiau suvokti istorinį laikotarpį, būtina turime sužinoti apie aplinkybes, kurias buvo galima aptarti tik vėl Atkurtoje Lietuvoje.

Taigi – kas tie slapti lietuviybės rėmėjai? Kas ta Pelesa?

Pabaiga kitame numeryje

Ir Adventas pažeria dovanų...

M. K. Čiurlionio namų choras (dirigentas – Mantvydas Drulia)

Astrida Petraitytė

Turiu galvoje ne jau išvešėjusią tradiciją Kalėdas iš anksto imti švęsti, o iš tiesų adventines dovanas, lūkesingo susikaupimo dvasioje ištinkančias... Tarsi savaime ranka jau rašo „tyloje“, bet ši adventinė tylą gali ir skambėti – daina, giesmė, muzikiniu virpesiu...

Dovaną mes, vilniškių M.K. Čiurlionio namų gerbėjai, lankytojai, patyrėme gruodžio 6-ą – buvome pakviesti į naujai susikūrusio Čiurlionio namų choro koncertą.

Kaip supratome iš vakarą vedusio šių namų vadovo Roko Zubovo žodžių, jauno dirigento Mantvydo Drūlios idėja, išsakyta vasarai baigiantis, krito į jau parengtą dirvą: Zubovas ir pats puoselėjo Čiurlionio namų choro viziją – choro, atliekančio ir puoselėjančio būtent lietuvišką dainą. Dabar jis prasmingai galėjo priminti Čiurlionio „Pasakos“ ištarmę: „<...> tai ten vėl bus suolelis, pasiuntiniams paskirtas, o ant jo jaunų, žmonių, niekada netrūks.“

Adventinį vakarą Čiurlionio namuose pradėjo kanklių muzika – Muzikos ir teatro akademijos studentė Ramunė Balčiūnaitė atitrūkti nuo žemiškų rūpesčių pakvietė skaidria „Tykiai tykiai Nemunėlis teka“ melodija (ji ir vėliau ar kaip solistė, ar kaip atlikėjų akomponiatorė įsiterpė). O Mantvydo Drūlios suburtas ir vadovaujamas keliolikos jaunų žmonių kolektyvas prisistatė pluoštu lietuviškų dainų – ir harmonizuotų (M.

K. Čiurlionio, J. Naujalio, kt.), ir originalių autorinių (K. Brundzaitės, kt.). Turėjome malonumo paklausti ir choro dalyvių ansamblių – merginų trio, vaikinių seksteto (jame ir M. Drūliai dalyvaujant).

Vakarą pajvairino jo vedėjas – Zubovas ne tik priminė adventines mūsų tautos tradicijas (ir pasidainavimui burtasi, ir turgūs rengti), bet ir mįslių (vis gamtos reiškinius – vėją, šaltį, ugnį – koduojančių) klausytojams pažėrė, o įminusiems prizų nepagailėjo. Įterptas ir fragmentas iš K. Donelaičio „Žiemos rūpesčių“ – pritariančios kanklės būtų svajingai nuteikusios, bet skaitovas Zubovas kažki kodėl nutarė į žemiškąjį grubumą mūsų žvilgsnius kreipti: *Iš debesų žiema po tam iškišusi galvą/ Nei pikčiurna kokia su šūdais rudens barės/ Ir su šalčiais jo šlapius nudegino darbus./ Ik ji jau po tam, rudens iskopusi šūdus./ Ant visų baisių klampynių kelių padarė/ Ir su rogėmis vėl skraidyt ir čiuožt pamokino.*

Taip, šventės į kasdienį triūsą, ne visad smagų, remias, o žiema būna ir be romantiškojo baltumo, bet tą šventinį Advento vakarą norėjosi žvilgsnį aukštėliau nuo žemės pakelti. Tad grįžusi susiradau ir aš Donelaičio žiemiškas ištarmes, išsirinkau: *O tu, miels Dieve, tu dangiškas geradėji!/ Tu pirm amžių, kaip mes dar dūmot negalėjom./ Jau išmislijai kaip kartą mes prasidėsim/ Ir ko mums reikės, kad šviesą šią pamatysim.*

Taip, buvo pakilus adventinis vakaras, lietuviškos dainos gaida bei žodžiais ir aukštyn pakelias, ir gilyn – į mūsų tautos turtus – nardinas. □

K. Donelaičio fragmentą skaito R. Zubovas, kanklėmis pritaria R. Balčiūnaitė.

A. Petraitytės nuotr.

„Kad pakiltų apmirusi siela...“

Aldona Ruseckaitė

Tradicijos. Visiems kovotojams prieš tradicijas norėčiau prieštarauti ir teigti, kad jos labai svarbios ir reikalingos, žmonėms suteikia stabilumo, tikrumo, žinojimo ir laukimo pojūtį. Kultūros tradicijos yra kaip tvirtas pamatas, ant kurio gali kilti įvairūs laikini maištai ir kovos, kurios, laikui bėgant, prapuola užmarštyje. Šį kartą noriu priminti vieną iš Maironio lietuvių literatūros muziejaus tradicijų – kasmet rengiamą prieškalėdinį Moterų literatūros ir muzikos vakarą, kurio yra laukiama, į kurią su džiaugsmu ir geru ūpu renkasi lankytojai. Ir kai po pernykščio renginio jauna poetė Egidija Šeputytė į Svečių knygą įrašė: „Taip norėtusi, kad ši tradicija tęstųsi iš kartos į kartą. Kad vakarai vyktų ir po dvidešimt, šimto, dviejų šimtų metų... Linkiu tęstinumo!“ (2017 12 13), suprato, kad jaunimui tradicijos taip pat yra svarbios.

Pasakoti apie šią tradiciją pradėsiu nuo gan tolimo laiko.

Pirmosios Nepriklausomybės metais buvo surengti trys prieškalėdiniai Moterų literatūros ir muzikos vakarai. Pirmasis įvyko 1930 metų gruodžio 7 dieną. Ateitininkų rūmų salė (tada Laisvės al. 3) gerbėjus ir smalsuolius vos besutalpinio, Kaunas tokio reiškinio nebuvo regėjęs. Savo kūrybą skaitė Salomėja Nėris, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Bronė Buivydaitė, Petronėlė Orintaitė, Alė Sidabraitė, Nelė Mazalaitė, Gražina Tulauskaitė, Juozė Augustaitytė-Vaičiūnienė. Vakarą pradėjo Sofija Čiurlionienė, keldama amžinuosius kūrybos klausimus: „Kokia moters literatūra, ką sako jos kūrybos žodis? Ar literatūra yra jai tik žaidimas ir pramoga, ar gyvas sielos reikalas?“ Moterų kūryba tą vakarą domėjosi Juozas Tumas-Vaižgantas, Mykolas Vaitkus, Vincas Krėvė-Mickevičius, Petras Vaičiūnas, Juozapas Albinas Herbačiauskas. „Naujoji vaidilutė“ po vakaro informavo: „Programą atlikus, visoms vakaro dalyvėms literatėms buvo suruošta kukli arbatėlė, į kurią pakviesti ir gerbiamieji mūsų rašytojai. Arbatėlės metu jaunosios poetės turėjo progos artimiau susibičiulauti su senaisiais rašytojais.“ (1930, Nr. 12).

Koks buvo 1930 metų pabaigoje moterų gyvenimo fonas, galime šį tą sužinoti pasklaidei jau minėtą moterų inteligencijų mėnesinį žurnalą „Naujoji vaidilutė“. Be įvairaus pobūdžio mokslinių straipsnių, kūrybos, gilinamasi ir į moters dvasinį bei kūrybinį pasaulį, į jos psichologiją. „Netiesa, kad moteris iki šiol kultūrai nieko arba mažai tedavė. (...) Vyrų sukurtos idėjos gyvenime yra daugiau moterų realizuojamos. (...) be moters mūsų kultūra būtų kaip namai be pamatų. (...) Visa, ką vyras mąsto, kuria arba svajoja, skiria arba Dievui, arba moteriai. Šiandieną nauja yra tik tas, kad moteris įžengia į kūrybinį gyvenimą jau kaip aktyvus veiksnys.“ (Autorius nepasirašęs). Tame pačiame žurnale moterys inteligentės visai nepritaria gražiausios lietuvaits rinkimams, laiko tai prabangos išmislu ir nemano, kad reiktų skirti premijas už išviršinių grožį, kuris nėra joks nuopelnas, o tik paprasta gamtos dovana. Tai negali būti tikrosios žmogaus vertės matas.

Antrasis Moterų literatūros ir muzikos vakaras įvyko 1935 m. gruodžio 8 d. Ir šį, ir vėliau trečiąjį panašų renginį organizavo moterų žurnalas „Naujoji vaidilutė“. Antrojo moterų vakaro programoje dalyvavo penkios beletristės, šešiolika lyrikių, penkios kompozitorės ir muzikės, penkios dainininkės bei artistės. Programa truko beveik keturias valandas. Susidomėjusiųjų buvo tiek daug, kad net ne visi sutilpo. „Kuo paaiškinti tą susidomėjimą?“ – klausia „Židinio“ žurnale (1935, Nr. 12) filologas Juozas Ambrazevičius-Brazaitis. Ir pats bando atsakyti: „Vieniems toks masinis moterų kūrėjų pasirodymas buvo retenybė, o kitiems galbūt ir iš viso kažkas egzotiška, negirdėta.“ Nors straipsnio autorius teigia, kad kūrybos diferenciacijos pagal lytis tikrai neturėtų būti. „Čia svarbu gabumai, talentas, kūryba. Būk tu vyras ir rašinėk niekus – nepagailės tavęs jokia kritika, būk tu moteris ir turėk talentą, nepaneigęs tavęs joks antifeministas...“. Tardama vakaro įžangos žodį, Vincenta Lozoraitienė – žurnalistė, Lietuvos moterų tarybos pirmininkė – pastebėjo, kad „moterų kū-

Pirmasis moterų vakaras 1930 m. gruodžio 7 d. Renginį pagerbė rašytojai V. Krėvė – Mickevičius, A. J. Herbačiauskas, J. Tumas-Vaižgantas, M. Vaitkus, J. Keliuotis, B. Babrauskas ir kt.

ryba skiriasi nuo vyrų kūrybos ne savo esme, bet savo ypatumais – ji turi savo atspalvį!”

Prozos kūrinius skaitė Antanina Gustaitytė-Šalčiuvienė, N. Mazalaitė, K. Matuzaitė, A. Šilgalytė, Liūnė Janušytė, kuri buvo įvertinta kaip vienintelė moteris feljetonistė, pralenkusi ir vyrus! Po poezijos sodus tąsyk klausytojus vedžiojo S. Nėris, B. Buivydaitė, G. Tulauskaitė, Hana Lukauskaitė, P. Orintaitė, J. Augustaitytė-Vaičiūnienė, Kotryna Grigaitytė, Magdalena Mykolaitytė, Alė Sidabraitė ir kitos. Solo dainavo Adelė Galaunienė, Vladislava Grigaitienė, Pranė Kaveckienė. Tačiau „Naujojoje Romuvoje“ vyrai šį vakarą apibendrino taip: „...reikia pasakyti, kad vakaras neatsiekė tai, ko jau norėta siekti, nes neparodė specifinės moterų kūrybos, neparodė to ypatingo skirtingumo tarp moterų ir vyrų. (...) Vakarą šiaip pavyko labai gerai!“ Tai ir suprasime, moterys, tuos vyrus...

Trečiąjį Moterų literatūros-dainos vakarą „Naujosios Vaidilutės“ redakcija suorganizavo 1938 m. gruodžio 8 d., apie kurį šio žurnalo redaktorė Ona Gaigalaitė-Beleckienė paliko prisiminimus, rašytus 1965 m. „Vakare dalyvavo senosios kartos rašytojos, kurių vardai plačiai buvo jau žinomi, ir daug jaunų, ir jauniausių, kurios dar mažiau pažįstamos iš literatūros puslapių. Vakarą vyko to laiko Kauno gražiausioje salėje – Karininkų ramovėje. Ši moterų literatūros šventė turėjo didelį pasisekimą. Salė buvo sausakimšai perpildyta ir daug norinčių nebegalėjo į ją patekti. Vakarą buvo transliuojamas per radiją ir spaudos puikiai įvertintas. Beveik visos rašytojos buvo tautiniais drabužiais apsirengusios, matėme aukštaitę, kapse, dzūkė, žemaitę. S. Nėris buvo

taip pat tautiniais drabužiais...“ Pradžioje S. Čiurlionienė paskaitė moterų credo. Jos nuomone, visi tvirtinimai, kad esanti ar galinti būti kažkokia specifinė moterų literatūra, yra tik prietaras. Moteris rašytoja gali kurti ir iš tikrųjų kuria literatūrą lygiai gerai ir rimtai, kaip ir vyras rašytojas. Šiame vakare dalyvavo beveik visos tos pačios rašytojos kaip ir dviejuose pirmuosiuose. Visi pasigedo sąmojingosios L. Janušytės... Nedalyvavusios levos Simonaitytės kūrybą skaitė S. Čiurlionienė, aktorė Jadvyga Oškinaite paskaitė Marijos Lastauskienės, Stasės Vaineikienės ir N. Mazalaitės prozos fragmentų. Dainavo solistės J. Santvarienė ir V. Valatkienė.

O žurnalo „Židiny“ vyrai (rašiusiojo slapyvardis „Kr. Kz.“) vis tiek liko nepatenkinti, kad vakarui stokota meniškumo. Mat kai kurios autorės skaičiusios savo kūrybą be meninės interpretacijos. „Laikas, labai laikas pradėti kreipti dėmesį į visas puses, kad pagaliau išbristume iš mėgėjiškų bandymų ir galima būtų pasiekti tiek formos, tiek ir turinio atžvilgiu vertingų dalykų“. Autorius straipsnyje deklaravo, kad šias pastabas jis teikia iš didelio draugiškumo...

Ne visos tų vakarų dalyvės pasiliko už garbingo šlovės stalo, įėjo į literatūros istoriją, kai kurių vardai nugrimzdė į užmarštį. Tačiau tada, paskutiniųjų metų mėnesį, jos rengdavo prieškalėdinius vakarus, linkėdamos, „kad pakiltų apmirusi siela ir kaip laisvės paukštis nuplasnotų į dangų. (...) Kad širdyse gyviau suplazdentų dieviškos šviesos žiburėlis ir kad sielos rastų poilsio Didžiosios Šventės Ramybėje...“ („Naujoji vaidilutė“, 1930, Nr. 12).

Nukelta į 5 psl.

Moterų menininkų vakaras 2007 m. Sėdi iš kairės: poetės T. Marcinkevičiūtė, A. Ruseckaitė, A. Puišytė, prozininkė R. Vinciušienė, tautodailininkė E. Vindašienė; stovi pianistė A. Eitmanavičiūtė, solistė S. Martinaitytė, aktorė V. Grigaitytė, solistas L. Mikalauskas, poetės E. Drungytė, D. Zelčiūtė, Z. Gaizauskaitė, R. Mikuckytė ir I. Labokė

Atkelta iš 4 psl.

Muziejus yra vieta, kuri turi susikurti tradiciją. Maironio namuose jos pradėtos formuoti išaušus Nepriklausomybei, kai buvo galima pagarbiai atsigręžti į praeitį. Tad 1995 metais nuspręsta tęsti Moterų menininkių literatūros ir muzikos prieškalėdinių vakarų tradiciją „Kad pakiltų apmirusi siela“. Iš pradžių šį renginį lankytojai, ypač vyrai, tyrinėjo skeptiškai – vien moterys, gal čia kokios feminizmo apraiškos?.. Kolegos rašytojai neskubėjo ateiti, bijodami netikėtų insinuacijų. Tačiau metai po metų ledai ėmė tirpti... Šis renginys tapo tradicinis kasmetinis ir šįmet bus surengtas jau 26-ąjį kartą, įskaitant ir tuos tris pirmuosius. Kiekvienais metais vakaras ir panašus, ir kitoks. Panašus tuo, jog kviečiamos dalyvauti visos Kauno rašytojos – prozininkės ir poetės. Žinoma, laikas negailėstingas, kai kurias jau išsivedė į Dievo sodus, beliko prisiminimai ir spalvingos nuotraukos. Tačiau „užaugo“ jaunų rašytojų. O muzikinė, aktorinė dalis kinta, čia jau visų Kauno menininkių nesurinksi: kviečiame muzikantių pagroti vienu ar kitu instrumentu, solisčių padainuoti, aktorių paskaityti jau mirusių poečių eilių, nes norime tarsi šilko raiščiu susieti praeitį ir dabartį.

Pastaraisiais metais „gauname dovanų“ iš kauniečių rašytojų vyrų: jie sugalvoja siurprizų, pakviečia padainuoti solistus, buvo ir Liudas Mikalauskas, ir Tomas Ladiga, ir Egidijus Bavikinas, įteikia malonių suvenyrų ar paskaito ir savo sveikinimo eilių. Jau niekas nebesišaipo ir neįtarinėja moterų pasipūtėliškumui feminizmu. Vakarą metu kiekviena rašytoja privalo paskaityti savo kūrybos – eilėraščių ar prozos fragmentą, pasipasakoti, kas naujo per metus įvyko jos kūrybiniame gyvenime, ką parašė, ką išleido, ką planuoja... Moterų susitikimai būna šilti, jaukūs, be įtampos ir konkurencijos. „Šis renginys – svarbus ir mielas besibaigiančių metų akcentas. Jau išties tradicinis!“ (Poetė Lina Navickaitė). „Jei nebūtų šio nuostabaus vakaro, tikriausiai ir Kalėdos nebūtų tokios džiugios...“ (Poetė Raimonda Mikuckytė). „Moterų kūrybos vakarai – tai akimirkos, kuriose telpa meilė, psichologija, visi žvaigždynų mokslai ir auksinės šv.Kalėdų melodijos!“ (Poetė, prozininkė Irna Labokė). „Smagu susitikti... Smagu, kad yra KUR susitikti... Ir smagu, kad yra KĄ susitikti...“ (Poetė Daiva Čepauskaitė). „Metų kirčiai ir metų spinduliai mus surenka į Maironio namus...“ (Dovilė Zelčiūtė). Būtų galima cituoti daug gražių tekstelių iš muziejaus Svečių knygos, kuriuos įrašė moterys menininkės po vakarų.

Šiuose sambūriuose neakivaizdžiai dalyvauja ir dar viena ypatinga moteris: tai Maironio dukterėčia, rašytoja, dabar jau perkopusi šimto metų amžių Danutė Lipičiūtė-Augienė, gyvenanti Putname. Prieš daugelį metų ji padovanojo Maironio muziejui savo rankų darbo ant eglutės kabinamus šiaudinukus. Tad jais visada puošiame eglę, kuri puikuojasi Poeto didžiojoje svetainėje ir per Moterų vakarus prisimename ponią Danutę...

Ši muziejaus tradicija yra jau „pririšusi“ ir moteris atlikėjas, ir publika. Lankytojai iš anksto klausinėja – o kurią dieną šįmet tas šaunus, kūrybingas moterų būrys susirinks į gražiausią muziejaus menę? Jos – tos moterys – tikrai vėl sugužės ir skaitys naujausią kūrybą. □

Iš Paryžiaus – į Kauną: pirmąkart surengta didžiulė retrospektyvinė Prano Gailiaus darbų paroda

Algis Vaškevičius

To Lietuvoje turbūt dar nėra buvę – Kaune, Mykolo Žilinsko dailės galerijoje surengta didžiausia kada nors vykus, net du galerijos aukštus apimanti ir daugiau kaip 300 tapybos bei skulptūros darbų pristatanti vieno žinomiaušiu lietuvių dailininkų pasaulyje, daug metų Prancūzijoje gyvenusio Prano Gailiaus (1928–2015) kūrybos paroda. Į jos atidarymą suplūdo tokia minia žmonių, jog buvo aišku – turime neeilinį dailininką ir neeilinę parodą.

Gyvenimo scenos” – taip pavadinta paroda supažindina su skirtingo laikmečio menininko kūryba. Prancūzijoje, kitose Europos ir pasaulio šalyse žinomas kūrėjas savo gimtinėje Lietuvoje buvo atrastas vėlai – tik 2004 metais, kai Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, minint Lietuvos spaudos atgavimo 100-metį buvo parodytos jo autorinės knygos „Pirmoji lietuviška siuita“ ir „Jūra“, sukurtos pagal Oskaro Milašiaus eiles ir viena pagal Kazio Bradūno eiles.

Išskirtinę parodą šįkart pristatęs Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus direktorius Osvaldas Daugelis sakė, kad parodos kuratorės Kristina Civinskienė ir Iveta Dabašinskienė labai atsakingai ir su meile ją rengė, važiavo į Prancūziją atrinkti darbų, peržiūrėjo jo rinkinius. Paroda labai džiaugėsi ir Prancūzų instituto Lietuvoje direktorius Jean-Marie Sani.

„Pranas Gailius yra XX amžiaus dailininkas, kuris įdomus ne vienai kartai, taip pat kaip ir Pablo Picasso. Jo kūryba yra labai įvairi. Džiaugiuosi, kad Kauno galerija sugalvojo parodyti jo kūrinius. Šis žmogus tiesė tiltus tarp Prancūzijos ir Lietuvos, taip pat kaip ir Oskaras Milašius, Algirdas Julius Greimas, Emanuelis Levinas”, – sakė direktorius.

Mažeikiuose gimęs P. Gailius iš Lietuvos išvyko būdamas 17 metų, 1945-aisiais. Jo vardas meno pasaulyje tapo žinomas 1955 metais, kai Paryžiuje buvo surengta pirmoji personalinė paroda. Ji sulaukė palankių atsiliepimų spaudoje bei televizijoje ir atvėrė kelią dailininkui į pripažinimą. Viena po kitos jo darbų parodos buvo rengiamos Berlyne, Miunchene, Štutgarde, Čikagoje, Tokijuje, Liuksemburge, kituose miestuose.

Atidarant parodą jos kuratorė K. Civinskienė priminė, jog dailininkas gyveno vien iš savo kūrybos ir teigė, jog ta kūryba gali patikti tiems, kuriems patinka pats P. Gailius, jo asmenybė. „Mes su kita kuratore Iveta anksčiau jo nepažinojome, nesusitikome, tad galėjome jį pažinti per jo darbus, o juose – visa dailininko biografija, juose mes atradome jo sielą. Rengiant šią ypatingą parodą, mus lydėjo dailininko optimizmas, jo pozityvus požiūris į gyvenimą”, – sakė K. Civinskienė.

Dailininko gyvenimas buvo sunkus, jam teko patirti daug sunkių išgyvenimų. Antrojo pasaulinio karo metais išsiskyręs su mama, ją sutiko tik 1963 m. Čikagoje. Ten ji pabėgusi nuo karo turėjo jau kitą šeimą. P. Gailiui taip ir nepavyko su ja sukurti motinos ir sūnaus ryšio. Tėvo taip pat nepažino – šis mirė, kai

P. Gailiaus skulptūros eksponuojamos pirmą kartą Lietuvoje

Pranui nebuvo nei dvejų metų, tad jam padėjo svetimi žmonės.

I. Dabašinskienė teigė, jog P. Gailius buvo ir grafikas, ir skulptorius, ir tapytojas iš didžiosios raidės, labai atsidaavęs savo kūrybai, visada palaikęs ryšius su Lietuva ir vadinęs save tik lietuviu, o jaunystėje mąstęs, ar netapti literatu.

„P. Gailius turėjo begalę progų būti dramatišku, liūdnu, nes užaugo beveik be tėvų, paauglystėje patyrė karą, jam padėjo svetimi žmonės, tačiau visų tų dalykų jis ilgai nesinešiojo širdyje, nes, kaip sakė pats, nėra sutvertas kančiais”, – kalbėjo K. Civinskienė.

Darbai į parodą Kaune atvežti iš Paryžiaus, juos paskolino dailininko dukra Nathalie. Vienas iš parodos iniciatorių – galerijos „Menų tilto“ vadovas, meno mecenatas Edvidas Žukas. Parodos atidarymo metu jis sakė, jog ši paroda – šventė visai Lietuvai, o dailininko darbai papuoštų bet kurią galeriją New Yorke ar Londone. Daug kas jį vadina garsiausiu lietuvių dailininku, bet reikia laiko suvokti jo kūrybą.

E. Žukas perskaitė ir P. Gailiaus vaikų kauniečiams parašytą laišką, kuriame jie dėkojo parodos rengėjams, kurie padarė kiek įmanoma ir neįmanoma, kad ši paroda pasiektų Kauną. Jie žadėjo Kaune apsilankyti kitų metų sausio mėnesį.

„Kai Prano klausdavo, ar jis nepasilgsta Lietuvos, šis atsakydavo, jog jis pats yra Lietuva, lietuvis, tad kaip galima pasilgti pačiam savęs? Tai, kad pakeičiau geografinę padėtį dar nereiškia, jog esu mažiau lietuvis”, – sakė E. Žukas.

Šioje retrospektyvinėje dailininko parodoje pirmą kartą galima išvysti net dvyliką jo kūrybos ciklą. Tarp eksponuojamų darbų yra ir niekur anksčiau nerodytų, tokių kaip medinės bei metalinės skulptūros. Jos iš karto patraukė pirmųjų parodos lankytojų dėmesį savo spalvomis, neįprastomis formomis.

Menotyrininkai teigia, kad P. Gailių kaip menininką suformavo Paryžius, o lietuviški vaikystės prisiminimai bei liaudies menas tapo įkvėpimo šaltiniu, suteikusių jo kūriniams originalumo. Tarp daugybės dailininko kūrinių yra keturi tapybos darbai, pavadinti „Scène de la vie de Pranas“ („Prano gyvenimo scena“). Iš tiesų, visi jo darbai vaizduoja jo gyvenimą. Apie savo kūrybą jis sakė: „Mano menas yra mano biografija.”

Dailininkas kūrė ciklais, kurie atspindi jo mintis ir požiūrį į gyvenimą vykstančius procesus. P. Gailius sakė, kad visus jo darbus galima vadinti jautriais paviršiais, nes visuose jis jautriai vaizduoja skirtingas emocijas būsenas.

Paskutiniuosius beveik porą dešimtmečių P. Gailius kūrė tarp Paryžiaus ir Provanso, kur netoli Sannes miestelio nuomojosi dirbtuvę. Nuo jos šiek tiek paėjus, buvo matyti Šv. Viktorijos kalnas. Dailininką, postimpresionizmo atstovą Paul Cézanne'ą įkvėpęs gamtos vaizdas veikė ir Gailių.

Menininkas turėjo unikalų gebėjimą sudominti žiūrovą, pašnekovą, nors niekada nesistengė sukurti ilgaamžių kūrinių. Jo energija, vitališkumas, charizma priviliojo kūrybos gerbėjus, taip tarsi kompensuodama gana sudėtingus jo biografijos momentus.

P. Gailiaus retrospektyvinė paroda M. Žilinsko dailės galerijoje veiks iki ateinančių metų kovo 3 dienos. □

Parodoje – skirtingų laikotarpių dailininko darbai.

A. Vaškevičiaus nuotraukos

Mokslininko paminklai Lietuvos prisikėlimui ir tautos pasipriešinimui

Ona Voverienė

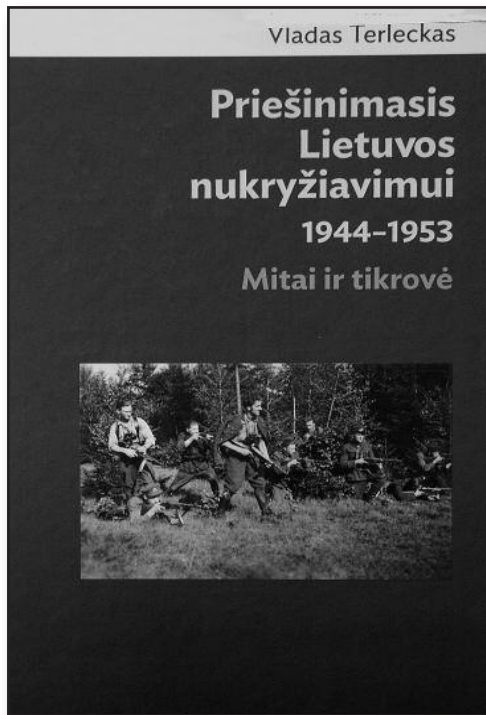
Šiuos paminklus pastatė Vladas Terleckas, parašydamas knygas „Tragiški Lietuvos istorijos puslapiai 1940–1953“ ir „Priešinimasis Lietuvos nukryžiavimui 1944–1953. Mitai ir tikrovė“. Pirmoji – tai 1918–1940 m. Lietuvos Respublikos istorija, pasakojanti apie ūkio, kultūros pasiekimus, gražiausią fenomeną – tautinės mokyklos kūrimą ir jos tautinio modelio aprobacijos laikotarpį, valstybingumo praradimą, žmogžudiškas okupacijas.

Nors apie 1940–1953 m. laikotarpį parašyta daug straipsnių ir knygų, vis dėlto objektyviausiai Tautos kančių kelius aprašė dr. Vladas Terleckas knygoje „Tragiški Lietuvos istorijos puslapiai 1940–1953“ (Vilnius, 2015). Pateikiame jos turinio santrauką. Knygą sudaro 6 skyriai: „Nepriklausomos Lietuvos istorijos bruožai. 1918–1940“, „Lietuvos sovietinė okupacija“, „Vienas okupantas išbėga, kitas prispaudžia. 1941–1944“, „Lietuva ties išnykimo riba, 1944–1953“, „Reokupacija“, „Represijos“. Knygos „Tragiški Lietuvos istorijos puslapiai 1940–1953“ pratarinėje pateikiamas žinomos sovietologės Sorbonos universiteto prof. Françoise Thom įžanginis žodis.

Prof. F. Thom, atidžiai sekanti Rusijos ir jos kolaborantų Lietuvoje informacinio karo eigą, įžanginiame žodyje rašo: „Šiuo metu pavojų kelia nebe komunistinis melas ar pokomunistinis istorijos klastojimas pagal Kremliaus dūdelę, o abejingumas, užmaršumas ar net proto letargas. Jaunesniosios kartos tiesiog neįsivaizduoja komunizmo žiaurumų ir tai nėra mažiau pavojinga negu savanoriškas vyresniųjų apakimas, nes abiem atvejais pamirštama svarbiausia pamoka: politinė valia, pagauta naikinimo aistros, gali virsti negailėstinga jėga.“ (Ten pat, p. 8).

Tvirtu knygos autoriaus įsitikinimu, „1940–1953 m. Lietuvos istorijos įvykių ir kančių supratimas yra raktas jos žmonių charakteriui, dvasiui pasauliui pažinti, ekonominei padėčiai ir sunkumams suprasti... Tai buvo laikas, kai gandrų kalenimą pakeitė svetimųjų ir jų samdinių automatai ir kulkosvaidžių salvės. Nuo šūvių virto pakelėse ir sodybose pastatyti kryžiai, koplytstulpiai, betono nuolaužomis buvo paversti paminklai. Tai buvo laikas, kai pagrindinės kaimo naujienos buvo žinios apie žudynes, kankinimus, areštus, įkalinimus, trėmimus. Kiekviename žingsnyje buvo patiriamas nepalaužiamas valdžios melas, klasta <...> buvo trypiamas žmogiškumas, dorovės principai, senosios tradicijos, formuojamas homo sovieticus. Patsai gyvenimas jau buvo pasitraukęs. Jį pakeitė Sibiras – kančių ir mirčių išikūnijimas“ (Terleckas V. Ten pat, p. 10).

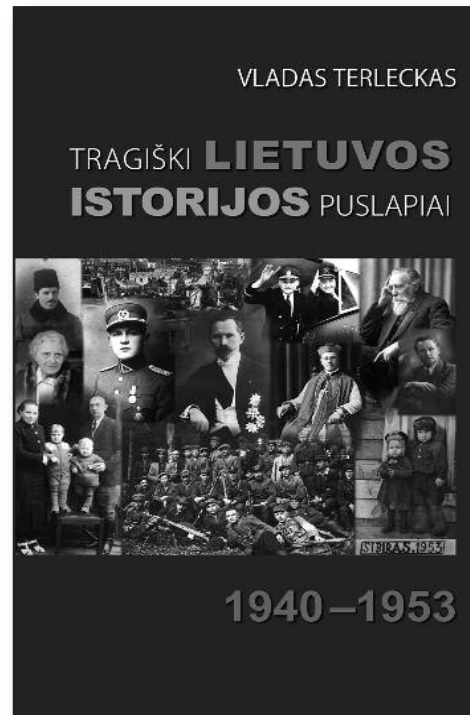
Skirtingai nei sovietinio raugo istorikai, į 1918 m. atkurtos Lietuvos nepriklausomybę žvelgė tik iš tamsos pozicijų, knygos autoriaus žvilgsnis – šviesus, matantis jaunos valstybės kūrybingumą, ją kūrusios kartos patriotizmą ir pasiaukojimą karuose su bolševikiniais Lietuvos duobkasiais, plėšikaujanciais carinės kariuomenės bei vokiečių kariuomenės liku-

Vlado Terlecko knygų viršeliai

čiais, ypač su itin pavojingu priešu – Lenkijos pilsudskininkais, tapusiais Vilnijos ir Suvalkų okupantais, nužmiais pavergėjais, ne ką geresniais už Rusijos carinius ir bolševikinius imperialistinius, dar aršiau negu anie vykdytusiais lietuvių nutautinimo politiką. Kaip tokių politinių kataklizmų sąlygomis gyveno mūsų tėvai ir seneliai, galima tik išivaizduoti. Gyveno. Ir nesiskundė, nedejavo. Kantriai kūrė savo jauną Lietuvos valstybę. Per 22 metus padarė ją klestinčią. Neskolingą užsieniui. Su stipria lietuviška valiuta litu. Sukūrė modernią pramonę, nutiesė plentus, geležinkelius. 1938 m. Lietuva pagal maisto produktų (sviesto, bekonų, mėsos produktų) eksporto apimtį buvo trečioje vietoje Europoje ir penktoje pasaulyje. Maisto produktų eksportas iš Lietuvos sudarė 52 proc. bendros eksporto apimtys. Knygoje pateikiama detali, labai vertinga Lietuvos eksporto ir maisto produktų suvartojimo šalyje statistika. Nepaisant didžiosios 1931 m. pasaulinės krizės ir 1934 m. Vokietijos ekonominės blokados, paskelbtos Lietuvai už nacių siautėjimo tramdymą. Lietuvos ūkis vertėsi sunkiai, bet išradingai, stabiliai ir sėkmingai. Kaunas iš apleisto provincijos miesto tapo moderniu mūriniu miestu. Augo, plėtėsi ir mūrinius namus statė Klaipėda, Panevėžys, Šiauliai. Tuo metu gyventojų skaičius Lietuvoje buvo 2,2 mln., tarp jų – 80 proc. lietuvių. Palyginti su laikotarpiu po Pirmojo pasaulinio karo, gyventojų skaičius išaugo 17 proc. Kaimas pradėjo statydintis gražius modernius namus. Gražėjo sodybos.

1914 m. Lietuvoje raštingų žmonių buvo vos 20 proc. Jau 1928 m. įvestas privalomas pradinis keturių klasių visų vaikų mokymas. 1936 m. – privalomas vaikų mokymas išplėstas iki 6 skyrių. Nuo 1932 m. kasmet buvo patatoma per 80 mokyklų. 1939 m. Lietuvoje jau buvo 2335 pradinės mokyklos, jose mokėsi 298,4 tūkst. mokinių, dirbo 5578 mokytojai. Lietuviška tautinė mokykla, globojama paties prezidento Antano Smetonos, tapo didžiausiu Lietuvos dvasiniu laimėjimu. Ji išugdė tūkstančius Lietuvos patriotų, kurie dėl savo Tėvynės buvo pasiryžę baisesioms kančioms ir aukoms, įskaitant ir gyvybes. Knygoje aprašoma, kaip Lietuvoje viena po kitos buvo kuriamos aukštosios mokyklos, kaip buvo globojami studentai, vėliau ir dėstytojai, kurie rinkosi eiti

mokslo keliu, kaip buvo puoselėjama Lietuvos kultūra, o kūrėjai skatinami, kaip buvo kuriama Lietuvos aviacija, didžiausias patriotiškai nusisteikusių lietuvių pasididžiavimas. Pasakojama ir apie tautinių mažumų gyvenimą, iš kurių pati dėkingiausia buvo žydų diaspora, visam pasauliui skelbusi, kaip kūrybingai jie plėtoja savo kultūrą Lietuvoje. Apie tai rašė beveik visi Europos dienraščiai, knygoje cituojamos jų mintys iš straipsnių.

Keturi penktadaliai knygos puslapių skirti tragiškiems Lietuvos istorijos įvykiams, pradedant pirmąją rusų okupaciją 1940 m. birželio 15 dieną ir baigiant lietuvių tautos genocidu 1944–1953 m.

Objektyviai, remiantis archyviniais dokumentais, knygoje analizuojama Lietuvos okupacijos priešistorė nuo 1939 m., kai Maskvoje išspausdintame SSRS žemėlapyje Lietuva jau buvo pažymėta kaip SSRS respublika. 1940 m. pradžioje dideliu tiražu buvo išleistas kariuomenei skirtas rusų-lietuvių kalbų žodynelis. 1939 m. Maskvoje jau buvo sudaryti represuotųjų Lietuvos žmonių sąrašai, ne bei vietos parsidavėlių pagalbos. Knygoje akcentuojamas išdavikiškas dalies lietuvių inteligentijos vaidmuo naikinant Lietuvos valstybingumą, tautiečius žudant ir tremiant į Sibirą.

Jau pirmaisiais rusų okupacijos metais Lietuvoje NKVD ir besitraukiančios rusų kariuomenės išžudyta 1114 mūsų tautiečių – teisėjų, mokytojų, gydytojų, kunigų, mokslininkų, įskaitant žudynes 44 Lietuvos vietovėse: Rainiuose, Panevėžyje, Petrašiūnuose, Sargėnuose, Vilkaviškyje ir kitur. Į Sibirą ištremta 17,6 tūkst. Lietuvos gyventojų, didžioji dalis lietuvių, žydų, lenkų šviesuomenės. Toks ir buvo svarbiausias okupantų tikslas – pirmiausia sunaikinti Tautos šviesuomenę, išrauti ją iš šaknų. Todėl tarp ištremtųjų – 27,5 proc. vaikų. Masinėse lietuvių represijose dalyvavo ne tik NKVD ir Rusijos kariuomenė, bet ir daugelis mūsų tautiečių, vietinių rusų bei žydų. Pastarųjų dalyvavimą žudynėse ir lietuvių trėmimuose naciai sumaniai panaudojo antižydiškoms nuostatoms kurstyti.

Trečiame skyriuje aprašomas Tautos sukilimas 1941 m. birželio 22–28 d. Mūšiuose su okupacine rusų kariuomene dalyvavo apie 16–20 tūkst. Lietuvos gyventojų. Daugelis jų stojo į

kovą vedini idealistinių tikslų – apginti Lietuvos valstybės garbę, Lietuvos kariuomenės vadams atidavus Lietuvą okupantui be mūšio. Tautos sukilime žuvo 700 Lietuvos patriotų. Knygoje aukštai vertinama sukilimo reikšmė Lietuvos istorijoje. Tik dėl sukilimo iš kalėjimų buvo išvaduoti 3,5–4 tūkst. politinių kalinių, kurių likimas NKVD gniaužtuose galėjo baigtis tragiškai. Sukilimas paneigė melą, kad Lietuva į SSRS įstojo savanoriškai. Svarbiausia – Tauta atgavo pasitikėjimą savo jėgomis, su derama pagarba ir padėka palaidojo sukilime žuvusius didvyrius, savo krauju apgynusius Tautos ir Valstybės garbę.

Šiame skyriuje taip pat aprašomas ir nacių siautėjimas Lietuvoje. Jie Lietuvoje išžudė apie 165 tūkst., kitais duomenimis, – apie 250 tūkst. žydų ir 45 tūkst. – 100 tūkst. lietuvių ir kitų tautybių gyventojų.

Knygoje aprašomi siaubingi žudynių vaizdai, vaikų plėšimas iš juos apkabinusių motinų rankų, vaikų ir senelių žudynės IX forte. Įvardijamos žudynių vadovų – Joachim Hamano, žydų žudynių organizatoriaus brigados fiurerio Franc Walter Stahleker pavardės. Žudynes vykdes vokiečių 11-asis rezervinės kariuomenės būrys, į kurio gretas, deja, buvo įtrauktas ir lietuvių, prasigėrusių chuliganų ir keršytojų komunistams už NKVD nužudytus ir į Sibirą ištremtus artimuosius, „skrajojantis“ būrys.

Knygoje primenami ir pasipriešinimo protestai bei žygiai prieš nacių vykdytas žydų žudynes. Pirmieji oficialius protestus pareiškė Lietuvos kariuomenės generolai Stasys Punzdevičius, Mikas Reklaitis ir Stasys Raštikis, prezidentas Kazys Grinius, ministras Jonas Aleksa, ministras, prelatas Mykolas Krupavičius, kuris dėl protesto buvo suimtas ir kalintas Vokietijoje, vos išvengė mirties. Knygoje supažindinama su žydų gelbėtojų likimais. 69 lietuviai (tarp jų 8 kunigai), buvo viešai sušaudyti, 11 nužudyti kartu su gelbstimaisiais, 87 buvo suimti ir kalinti, 6 iš jų buvo kalinti ir sovietų.

Tame skyriuje bylojama ir apie sovietinį pogrindį Lietuvoje vokiečių okupacijos metais. Iš Rusijos atsivertę diversantai ir prie jų prisidėję vietiniai kolaborantai sudegino ir išžudė visus gyventojus Kaniūkų kaime Pietryčių Lietuvoje, Bakaloriškėse ir Musteikoje nužudė 32 vyrus, išprovokavo tragediją Pirčiupiuose, kur vokiečių buvo sudeginti 119 to kaimo gyventojų. Sovietinis pogrindis knygoje vertinamas kaip Lietuvos reokupacijos instrumentas.

Kaip rašiau ankstesniame straipsnyje „Mąstytojas, prabilęs tautos sąžinės balsu“ (Karštas komentaras, 2015 sausio 2–16, p. 14, 15, 17), dr. V. Terleckas – reto talento tyrėjas, gebantis prasiskverbti į tiriamo objekto esmę iki giliausių šaknų. Ypač tai aktualu, kai rašoma apie Lietuvos istoriją pirmaisiais pokario metais. Skyriuje „Lietuva ties išnykimo riba 1944–1953“ analizuojama, kaip Lietuvoje buvo realizuojama Stalino doktrina, paskelbta jo vietininko Michailo Suslovo: „Lietuva bus... tik be lietuvių.“

Oliver Sacks kūryba ir gyvenimas

Ieva Marija Mendeikaitė

Kadangi praėjusių metų žiemą pradėjau kiek daugiau domėtis psichologija ir smegenų veikla, nusprendžiau parašyti apie žymų britų neurologą ir neuropsichologą Oliver Sacks ir jo požiūrį į gyvenimą, jo darbus bei mintis, kurios, atrodo, niekuomet nepraras savo aktualumo.

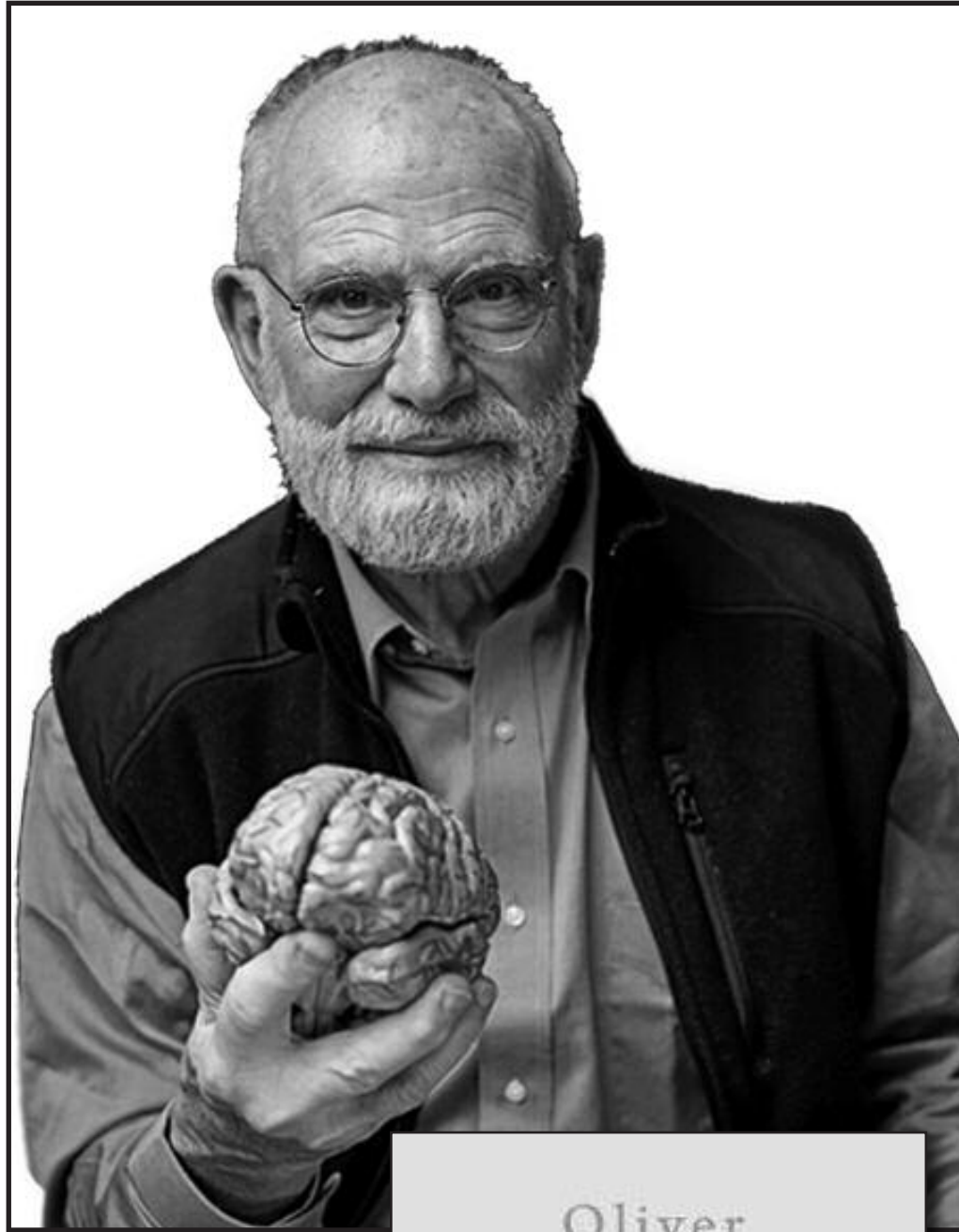
Oliver Sacks daugiausiai žinomas dėl savo veikalų „Žmogus, kuris palaikė savo žmoną skrybėle“; jį gali skaityti net tie, kurie paprastai neskaito nieko kito be grožinės literatūros, mat šiame kūrinyje nors ir aprašomos pačios keisčiausios Oliver Sacks pacientų ligos, jos yra perteikiamos iš labai empatiškos ir nešališkos perspektyvos.

Šioje knygoje yra pasakojimas apie mokytoją, kuris dėl turimos agnozijos nebepažindavo savo mokinių veidų, supainiodavo savo pėdas su batais ir kartą bandė užsidėti žmonos galvą, nes palaikė ją savo skrybėle. Sacks knygoje galima rasti daug informacijos apie autizmą, psichozę ir kitus psichologinius ir neurologinius sutrikimus, autorius čia itin vaizdingai aprašo būtent autizmą ir psichozę turinčius dvynius, kurie buvo matematikos genijai ir sugebėdavo pamatyti šimtą vienuolika nukritusių degtukų, nors nemokėjo skaičiuoti iki dešimties. Jie tiesiog gebėjo juos pamatyti. Daug ligonių šioje knygoje ieško savo gyvenimo prasmės ir šis kelias jiems labai sunkus ir neaiškus; rašydamas apie tai, autorius sugeba itin paveikliai parodyti pasaulį skaitytojui specifine liga sergančio paciento akimis, nesmerkdamas ir neleisdamas smerkti, tačiau nenuklysdamas nuo mokslinės kalbos ir ligos faktų.

Oliver Sacks apskritai buvo labai empatiškas žmogus ir dėl to sulaukdavo ne tik teigiamų pasekmių (buvo priimtas į Karališkosios gydytojų draugijos narius), bet ir išpėjimų, pvz., kai 1961 m. gavęs praktikos vietą San Francisco ligoninėje, iš įstaigos išgabeno sunkiai sergantį, daugybinių skleroze turintį pacientą, kad galėtų drauge su juo pasivažinėti motociklu ir taip pralinksminyti jį paskutiniaisiais jo gyvenimo mėnesiais.

Oliver Sack gimė Anglijoje, žydų šeimoje, jo tėvas Samuelis Sacksas – anglų žydė Muriel Elsie Landau, kuri buvo chirurgė, vėliau studijavusi pas Nobelio premijos laureatę Marie Curie. Kai Oliver buvo vos šešeri, jis su broliu Michael buvo priversti evakuotis iš Londono, kad pabėgtų iš Blitz atakos metu puolamo miesto; broliai atsidūrė internate, kuriame buvo iki pat 1943 m. Pirmoji Sacks biografija „Dėdė Volframas“ pasakoja būtent apie šiuos įvykius, apie chemija susižavėjusį berniuką, kurio tėvai atjautė savo pacientus ir rūpinosi jais, bet pasmerkė savo sūnų ilgiems internato metams, prižiūrint sadistui auklėtojui.

Vienas labai įdomus faktas – O. Sacks visą gyvenimą kamavo prozopagnozija – jis negali atpažinti veidų, įskaitant ir savojo veidrodyje, o artimuosius išmoko atpažinti iš jų silueta. Nors ir neapsakomai nerangus, viena akimi aklas (po to, kai iš jo optinio nervo buvo išoperuotas navikas), pasiramsčiuojantis lazda, O. Sacks vis tiek atrodo guvus ir puikios sveikatos. Prieš gaudamas praktikos vietą ir ga-

Oliver Sacks

liausiai darbą Amerikos ligoninėje ir po to, kai baigė studijas Britanijoje, O. Sacks sąmoningai nerašė nieko apie laikotarpį, kuris buvo tarp šių dviejų polių. Tačiau parašė knygą „Haliucinacijos“, kuri leidžia mums pažvelgti į šį laikotarpį, kurį jis pats vadina „spraga viduryje“.

Šioje, kaip ir kitose knygose, daugiausiai rašoma apie neįprastas žmonių, kuriuos O. Sacks gydė arba apie kuriuos girdėjo, ligos istorijas. Haliucinacijų tema jam ne tik nuo seno įdomi – jis nepraranda vilties, kad, tinkamai ir plačiai ją nušvietus, bus sugriautas tabu: „Apie haliucinacijas mažai kalbama, žmonės bijo apie jas net užsiminti. Daug kas mano, kad haliucinacijos atsiranda dėl sunkios ligos, silpnaprotystės, kitos itin blogos būklės. Dažniausiai taip nėra.“ 1960 m. vasarą baigęs medicinos mokslus ir metus išdirbęs būdinčiuoju chirurgu Birmingham Karalienės Elžbietos ligoninėje, O. Sacks iškeliavo atostogų į Kanadą. Vos atvykęs išsiuntė tėvams telegramą, kurioje buvo vos vienas žodis: „Pasilieku.“

Dirbo ugniagesiu Britų Kolumbijoje, svarstė išrašyti į Kanados karališkąsias oro pajėgas, galiausiai ėmėsi vairuoti autobusą, kursuojantį tarp Vancouver ir San Francisco. JAV Vakarų pakrantėje jis susidraugavo su poetu Thom Gunn ir ėmė prisistatinėti viduriniuoju savo vardu Wolf („Vilkas“). „Pamaniau, gal pavyktų nusiimti europietiška tapatybę kartu su vardu“, – sakė O. Sacks. Per kitus ket-

„Keturis, gal penkis. Jau pamiršau. Apskritai nenoriu apie tai kalbėti.“ Tai pati paslaptlingiausia jo gyvenimo dalis. Ar tai daroma sąmoningai? „Taip. Tikriausiai. Pasak mano psichoanalitiko, turiu emocinių problemų. Jaučiu jausmus, kaip ir visi kiti, bet niekad su niekuo kartu negyvenau, niekam nebuvau išipareigojęs – ir vis tiek išgyvenau iki aštuoniasdešimties. Negaliu skųstis.“ Daugeliui svarstant apie tai, kodėl toks nuoširdus ir atviras žmogus pasirinko tokį uždarą kelią asmeniniame gyvenime, kaip galimas variantas yra svarstoma galimybė, jog autorius jau tē gėdą ir bijojo būti pasmerktas tų, kurie nepalaikė vienodos lyties santykių, mat apie savo homoseksualumą autorius pradėjo kalbėti tik prieš trejus metus, beveik tuo pačiu metu, kai sužinojo apie savo ligą.

Prieš trejus metus Oliver Sacks deja, iškeliavo anapilin. Sužinojęs, kad serga nepagydoma onkologine liga, gyvenimą pradėjo pažinti taip, kaip jį pažino nuo pat mažens: „Nuo ankstyvos vaikystės aš įpratęs susitaikyti su netektimis – su išėjimu tų, kurie man brangūs – bendraudamas su negyvais objektais. Kai buvau šešerių, pačioje Antrojo pasaulinio karo pradžioje, mane išsiuntė į mokyklą, ir mano draugais tapo skaičiai; kai dešimties grįžau į Londoną, mano kompaniais tapo periodinės elementų lentelės elementai. Visą gyvenimą tais etapai, kai patirdavau stresą, būdavau priverstas įnikti į fizinius mokslus, į tą pasaulį, kuriame nėra gyvenimo, bet nėra ir mirties.“ „Ir dabar, kai mirtis nustojo būti abstrakčia sąvoka ir priartėjo labai arti – per daug arti, taip, kad jos nepastebėti neįmanoma – aš vėl apsupu save, kaip ir anksčiau, metalais ir mineralais, mažais amžinybės simboliais.“

Oliver Sacks parašė jauninančią esė „The New York Times“, kurioje aprašė savo gyvenimo fragmentus ir būseną, susitaikius su mintimi, kad laiko būti Žemėje liko nedaug. „Prieš keletą savaitių, gamtoje, toli nuo didmiesčio žiburių, aš pamačiau dangų, ‘pritrūpintą žvaigždžių’ (kalbant Miltono žodžiais). Kažkodėl maniau, kad tokį dangų galima išvysti tik plynaukštėse, tokiose kaip Atacama plynaukštė Čilėje (ten sumontuoti patys galingiausi pasaulyje teleskopai). Ta dangaus didybė netikėtai privertė mane suvokti, kiek mažai laiko, kiek mažai gyvenimiško laiko man liko. To dangaus skliauto grožio ir amžinybės pojūtis susiliejo su greitai bėgančio laiko suvokimu – ir mirties taip pat. Aš pasakiau savo draugams Keitei ir Allanui: „Norėčiau tokį dangų vėl pamatyti, kai mirsiu.“ □

verius metus jis motociklu pervaziavo Valstijas, išmoko plaukioti banglente, susipažino su „Hells Angels“ („Pragaro angelų“) baikerių gauja, užsiėmė sunkumų kilnojimu garsiajame „Muscle Beach“ – ir beatodairiškai eksperimentavo su gausybe įvairių psichoaktyvių medžiagų. Apie šiuos eksperimentus detalai – kartais juokingai, kartais šiurpinančiai – pasakojama viename „Haliucinacijų“ skyriuje.

Ir nors apie savo emocinį gyvenimą Oliver Sacks kalbėti per daug nemėgsta, tačiau tarp sunkumų, kuriuos patyrė tik persikraustęs į New Yorką – nesėkmingi moksliniai tyrimai, nenoras užsidaryti laboratorijoje. „Haliucinacijos“ paminima ir nelaimingos meilės istorija. „A...“, – nutęsia jis, lyg nenoriai prisipažindamas nusikaltęs. Kiek kartų O. Sacks buvo įsimylėjęs?

Mokslininko paminklai

Atkelta iš 6 psl.

1944 m. liepos 13 d. rusų kariuomenė užėmė Vilnių, rugpjūčio 1 d. okupantas iš karto pareikalavo „patriankų mėsos“. 110 tūkst. vyrų buvo prievarta mobilizuoti į okupacinę kariuomenę, 25–40 tūkst. padėjo galvas svetimame dviejų Europos kraugerių kare. Į Lietuvą plūstelėjo 130 tūkst. rusakalbių kolonistų, tarp jų 2783 elitiniai čekėnų, kalmukų ir ukrainiečių kraujyje išsimaudę enkavedistai, 664 emgėbistai. Apsipratę Lietuvoje kaip Eldorado žemėje, atsivežė savo šeimas, artimus ir tolimus giminaičius. Kolonistai užėmė 88 proc. visų vadovaujamų postų įmonėse ir organizacijose, iš kurių buvo išstumti lietuviai.

1944 m. rugsėjo 9 d. prasidėjo masiniai suėmimai. Iki 1944 m. gruodžio suimta 53 tūkst. Lietuvos gyventojų, 2,5 tūkst. mokytojų, kunigų, profesorių, darbininkų, ūkininkų ir karininkų išžudyta, 11 tūkst. išsiųsta į Rusijos kalmėjimus, kur buvo kankinami ir žudomi. Be žinios po NKVD tardymų dingo 2,3 tūkst. žmonių. 99 proc. represuotųjų buvo lietuviai.

Kaip liudijo a.a. Alfonsas Dapkūnas, jaunystėje vežtas į Rusijos kariuomenę rekrūtauti, savo akimis matė, kaip mūsiškai buvo šaudomi ir iš anksto paruoštose duobėse užkasami iš Klaipėdos ir Karaliaučiaus ešelonais atvežti „fašistai“ prie Minsko geležinkelio stoties. Žuvo ir lietuviai studentai rekrūtai, išdrįsę neatsargiai pasmalsauti. (Voverienė O. Alfonsas Dapkūnas – antikomunistas, kovotojas už Dievą ir Tėvynę. Antikomunizmas. Vilnius, 2010, p. 129–133)

Vien pirmąjį 1945 m. psumetį NKVD buvo surengtos 3432 karinės operacijos, per kurias išžudyta 5214 nuo mobilizacijos besislapstančių Lietuvos vaikų, sulaikta 38,1 tūkst. žmonių, iš jų areštuota 23,2 tūkst. Iki 1951 m. į kolchozus suvaryta 89 proc. Lietuvos valstiečių. 4 tūkst. šeimų, pasipriešinusių kolchozų kūrimui, išvežta į Sibirą.

Knygos autorius sugriovė sovietinių istorikų kurtą mitą, kad ginkluotam lietuvių pasipriešinimui vadovavo buožės. Jis nustatė, kad partizaniniame kare dalyvavo tik 7,5 proc. kaimo turtingųjų, vargingieji valstiečiai sudarė 24,4 proc., o vidutiniai valstiečiai, turėję žemės iki 15 ha, – 52 proc.

Lietuvoje prasidėjus ginkluotam partizaniniam judėjimui, okupacinis režimas nuolat stiprino savo galias: 1946 m. birželio 1 d. minėtų enkavedistų ir emgėbistų Lietuvoje buvo jau 3 tūkst., o 1947 m. – jau 13,8 tūkst. Visi komunistai – jų buvo 34,7 tūkst. (tarp jų – 38 proc. lietuvių, kiti – kolonistai) – ir komjaunuoliai buvo apginkluoti ir privalėjo dalyvauti lietuvių represijose.

1945 m. Lietuvoje buvo 60–70 tūkst. represinių struktūrų karių, tarp jų – 9,7 tūkst. sribų. Knygoje detalai aprašomas jų vykdytų operacijų skaičius ir itin žiaurus azijietiškas jų pobūdis, masinis civilių Lietuvos žmonių naikinimas baudžiamosiose operacijose, kraupūs nusikaltimai žmogui ir žmoniškumui, kraują stingdantis siaubas tardant 16–18 m. partizanus. Vieno partizano gaudynėms buvo siunčiami 30 čekistų ir sribų.

Lietuvoje, vienais duomenimis, išžudyta 20,5 tūkst., kitais – 30 tūkst. Par-

tizanų amžiaus vidurkis – 22 metai. Į Sibirą vien 1945 m. ištremta 6320 partizanų šeimų. 1945–1953 m. Lietuvoje buvo surengti 34 trėmimai, jų metu ištremta 118 tūkst. žmonių, 70 proc. jų sudarė moterys ir vaikai. Iš visų SSRS tremtinių lietuvių 1948 m. sudarė 49,2 proc. Tremtyse nuo bado ir ligų mirė 40 proc. visų ištremtųjų, tarp jų – 5 tūkst. mažamečių vaikų. Lietuva neteko 1–1,2 mln. gyventojų, gyvenusių iki karo.

Žinotina, kad „Tragiški Lietuvos istorijos puslapiai 1940–1953“ iš pradžių buvo išleista anglų kalba (2014 m., 2017 m., vertė Aušra Reklaitytė), po to atliepiant į besidominčių to laikmečio istorija pageidavimus – lietuviškai (2015 m., 2016 m.), vėliau ir prancūzų k. (2016 m., 2018 m.; vertė autoriaus dukra Jūratė. Beje, ji išvertė į prancūzų k. D. Grinkevičiūtės „Lietuviai prie Laptevų jūros“, kurią 2017 m. išleido Prancūzijos leidykla „Les Editions du Rocher“). Knyga susilaukė nemažo užsieniečių susidomėjimo: anglų kalba leidinys kartotas tris kartus, lietuviškas ir prancūziškas – du kartus.

Tokios stambios, fundamentalios, kompleksiškos, originalios, įtaigios knygos, kaip V. Terlecko monografija „Priešinimasis Lietuvos nukryžiuojimui 1944–1953. Mitai ir tikrovė“ dar neteko skaityti. Gintaras Šidlauskas teisingai knygą pavadino gausybės išskirtinių faktų rinktine (suteiktine) su analitinėmis išvargomis ir fundamentaliomis išvadomis. Toliau jis rašo: „Knygoje pateikta informacija enciklopediškai tiksliai ir temiška taikli.“

Iki šiol mūsų istoriografijoje prie tokių temų, kaipantai: Lietuvos žmonių skurdinimo ir plėšimo, partizanų žvalgų įdiegimo į represines įstaigas, užsieniečių partizanus, žuvusiųjų laisvės kovotojų niekinimo „reper-tuarą“ ir jų atminimo naikinimo tikslus, moterų žaiginimą, partizanų demonizavimą, aukų skaičiaus manipuliavimo ir kt. buvo tik fragmentiškai prisiliesta. Gi knygos autorius šiomis temomis parašė išsamias studijas. Net į plačiai nagrinėtas temas jis pažvelgia kitaip, panoramiškai. Labai vertinga, kad V. Terleckas surinko ir paskelbė daugybę žmonių atsiliepimų apie mūsų kovotojus, į atmintį sugražino daugelį užmirštų didvyrių. Paprastai literatūroje minimos tik tos pačios pavardės, įprastai žymiausių vadų. Knygą praturtina, tekstus papildo daugybė temiška sugrupuotų, iškalbingų nuotraukų, kurių dalis skelbiama pirma kartą. Taip skaitytojas skatinamas mąstyti ir padaryti savo išvadas. Apkritai V. Terleckas kalba ne lyg koks skaitytojas iš šono, bet kaip į rašomų įvykių ir procesų sukūrį įsuktas žmogus. Vytautas Kavolis manė, kad istorinės knygos turi būti rašomos pagal dramatinį scenarijų, nes suteikia įdomumo, leidžia aprėpti istorijos procesų esmę. Tokius reikalavimus atitinka aptariama knyga.

Aciiu knygų autoriui už jo triūsą ir drąsą su savo knygomis stoti į gretą dorų Lietuvos žmonių, kovojančių su užsienio militaristais ir jų kolaborantais... pačioje Lietuvoje. Su jo knygomis mes tapsime stipresni ir vieningesni, iš savo širdžių kaip piktžolės rausime nuoskaudas ir nepasitenki-

nimą dėl Lietuvos nepriklausomybės ir lietuvių tautos išlikimo šioje mums vienintelėje Dievo skirtoje Žemėje. Tegul šių knygų kelias į Lietuvos bibliotekas ir skaitytojų širdis bus platus ir lygus.

Deja, knygai „Priešinimasis Lietuvos nukryžiuojimui 1944–1953. Mitai ir tikrovė“ kelią į bibliotekas ir mokyklas užtvėrė... Seimo Pirmininkas Viktoras Pranskietis. Portalui DELFI paskelbus per 2000 atsiliepimų (daugiausia teigiamų), siūlymų, kad ši knyga būtų išdalinta bibliotekoms ir mokykloms, V. Pranskietis žurnalistas pareiškė, jog ši knyga sunki, jaunimas jos nesupras. Taip jis kalbėjo vos knygai pasirodžius (2017 m. rugpjūtį) knygynuose. Aišku, kad jos nebuvo perskaitęs. Galbūt knygą buvo pakilojęs, o gal taip jam patarė visuomeninis patarėjas Algis Krupavičius ar istorikas Alvydas Nikžentaitis. Beje, jie ir istorikas Algimantas Kasparavičius Vasario 16-osios proga Seimo buvo apdovanoti „už indėlį atkuriant Lietuvos valstybės nepriklausomybę“. Tarp kitko, anksčiau A. Nikžentaitis

viešai buvo pareiškęs, kad jam mielsnė Valentino diena, o ne Vasario 16-oji. A. Krupavičius su bendraautore „įrodė“, jog Lietuvos valstiečių sąjunga yra prieškarinės valstiečių liaudininkų sąjungos veiklos tęsėja. 1998 m. jos pirmininku tapo Ramūnas Karbauskis. V. Pranskietis porą kartų sakė, kad jo giminė buvo paliesta karo po karo laikais. Bet nekonkretizavo, dėl ko ir kaip „palietė“.

Šaltiniai ir literatūra:

Terleckas V. Tragiški Lietuvos istorijos puslapiai 1940–1953. Vilnius, 2015.

Ten pat, Thom Fr. Pratomė, 7–8.

Voverienė O. Kovų už laisvę keliu į Amžinybę. Karštas komentaras, 2016, spalio 28–lapkričio 11 d., p. 15.

Karštas komentaras, 2016, lapkričio 11–25, p. 14.

Voverienė O. Alfonsas Dapkūnas – kovotojas už Dievą ir Tėvynę. Antikomunizmas. Vilnius, 2010, p. 129–133.

Terleckas V. Priešinimasis Lietuvos nukryžiuojimui 1944–1945. Mitai ir tikrovė. Vilnius, 2017. □

Laiškai

Gerb. Maria Gruzdys

Man nepaprastai malonu, kad dar yra žmonių, kurie prisimena Kudo-kų šeimą. Jūs teisi, jie gyveno Clevelande, *mea culpa*. Gal buvo jo kokių projektų Cincinnati mieste?

Aciiu, Jūs labai padėjote pateikusi daugiau informacijos apie Stasio Kudo-ko suprojektuotus pastatus. Labai trūksta informacijos apie jo ankstyvąjį gyvenimą ir gyvenimą JAV. Medžiagą renka Jolita Kančienė, kuri yra architektūros mokslininkė, tarpukario architektūros specialistė. Taip pat duomenų ieško ir Lietuvos nacionalinis muziejus. Jiems Jūsų žinias perduosiu.

Po tiekų metų atsirado dėmesio šio labai gausaus žmogaus darbams, jis nepelnytai buvo beveik užmirštas.

Jis mums nepaprastai pagražino gyvenimus. Lankausi jo projektuotoje Kauno karininkų ramovėje ir juos prisimenu...

Be to, jo anūkas, kuris buvo finansiškai nuskriaustas, nežinojo apie savo senelių garbingą palikimą, dabar atgaus nors moralinį palikimą, ir jo trys dukrelės sužinos, kokie iš tiesų nuostabūs buvo jų protėviai lietuviai.

Dar kartą esu labai dėkinga.

Vijolė Arbas

Kultūros kronika

Lapkričio 26–30 dienomis poetas, literatūros kritikas, eseistas Tomas Venclova lankėsi Upsaloje ir Stokholme. Pagrindinė vizito priežastis – naujai į švedų kalbą išversta Venclovos poezijos rinktinė ir jos pristatymas švedų skaitytojams. Pritraukęs akademinę bendruomenę ir poezijos mylėtojus Tomo Venclovos sugebėjimas pajauti žmones, fenomenali atmintis ir optimizmas bei puikaus pasakotojo savybės kurė išskirtinę susitikimo su skaitytojais atmosferą.